

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Е.М.Яценко

викладач

Тернопільський національний економічний університет

У статті аналізуються умови, за яких у сучасного студента зароджується потреба в саморозвитку особистості, зокрема, підвищенні власного рівня комунікативної культури. Особливого значення у формуванні знань, умінь, норм та цінностей майбутнього фахівця та його потреби у саморозвитку надається ефективному впливу педагогічної комунікації викладача в особистісно орієнтованому навчально-виховному процесі ВНЗ.

Ключові слова: особистісно орієнтована навчально-виховна діяльність, саморозвиток, комунікативна культура, діалогічна взаємодія, педагогічна комунікація.

Перспективи майбутнього соціально-економічного розвитку України багато в чому залежать від професійно побудованої технології ведення навчально-виховного процесу, спроектованих педагогічних впливів викладачів вузу, стимулювання саморозвитку студентів.

Потреба у розвитку та вдосконаленні себе визріває за умов досягання особистістю духовних цінностей навколишнього світу, бажання долучити власні творення до існуючої системи загальнолюдських норм та цінностей, прийняття своїх позитивних якостей та зміни негативних шляхом самовиховання, прагнення до інтелектуального збагачення в ім'я творення продуктів духовності, краси, добра. Тому головною метою діяльності вищих навчальних закладів повинна бути підготовка особистості на засадах особистісно орієнтованого навчання і виховання, де основною цінністю постає сама особа.

Метою статті є виокремлення зовнішньої і внутрішньої мотивації поведінки людини як необхідних умов, які спричиняють саморозвиток особистості в процесі професійної підготовки та забезпечують передумови її самотворення шляхом профілізації психології і педагогіки в навчальних закладах освіти у формі залучення найкращого досвіду у сфері педагогічного впливу через механізми спеціально організованої комунікації у зміст навчально-виховної діяльності ВНЗ.

В контексті особистісного підходу ефективність професійної підготовки студентської молоді передбачає проведення послідовних кроків керівництвом системи освіти, а саме через декларативно-правову (створення відповідної соціально-економічної атмосфери в суспільстві та освіті), етико-психологічну (ставлення до суб'єктів навчально-виховного

процесу як до особистостей, надання умов для їх зростання і самовираження), концептуально-організаційну (прогнозування шляхів та організаційних форм особистісно орієнтованих навчально-виховних технологій через відповідні концепції та програми), експериментально-психологічну (формування нової психологічної культури, перебудова в системі освіти і суспільстві), психолого-педагогічну (спільна розробка психолого-педагогічних експериментальних систем розвитку і реалізації пізнавального, продуктивного, творчого потенціалу особистості в учнівській молоді і педагогів) та дидактико-технологічну (використання і відпрацювання конкретних дидактичних особистісно орієнтованих освітніх систем) стадії впровадження [13, с.185].

Значний внесок у визначення напрямів створення особистісно орієнтованого навчання і виховання – у дослідженнях відомих психологів і педагогів К.К.Платонова, І.С.Кона, І.С.Якиманської, В.Е.Чудновського, Г.С. Костюка, Н.А.Побірченко, Т.В.Равчин, Т.Г.Тюріної, І.Д.Беха, В.О.Сухомлинського, Г.О.Балла, О.В.Киричука, В.В.Рибалки, Л.І.Божович, Н.Г.Ничкало, Е.О.Помиткіна, П.С.Перепелиці, у педагогічних надбаннях А.С.Макаренка, Ш.О.Амонашвілі, С.М.Лисенкової, І.П.Волкова, В.Ф.Шаталова, І.М.Ільїна, І.П.Іванова [2;3;4; 5;8;10;11;12;13;17].

Ідея саморозвитку різноманітних якостей особистості належить видатному психологу Г.С.Костюку. Його дослідження свідчать про необхідність переходу психолого-педагогічної діяльності викладача на якісно нові умови за типом суб'єкт-

суб'єктної взаємодії. Це уможлиблюється лише завдяки саморуху прагнень і цілей підлітка, засвоєнню особистістю соціального досвіду в процесі діяльності, зокрема, навчально-виховної [10]. Сучасними дослідниками виявлено, що саме соціальний розвиток суб'єкта є безупинним процесом саморуху, що відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників й характерний виникненням певних новоутворень [13, с. 77].

Проблему саморозвитку, самодетермінації і внутрішньої мотивації поведінки людини розглядали у відомих в зарубіжній психології підходах. Дослідження розуміння причин людської поведінки, проведені американськими психологами Едвардом Л. Дісі та Річардом М. Руаяном, проаналізував російський дослідник В.Чірков [16, с.117]. Він зауважив, що зміст прикладного застосування їхніх моделей полягає в систематичному підкріпленні бажаної поведінки, оскільки в школі виокремлюються паттерни поведінки, які є найнеобхіднішими на думку вчителя або керівника: високий рівень пізнавальної активності, хороша дисципліна тощо. При демонстрації такої поведінки учень заохочується вчителем завдяки різним методам. Це зовнішня мотивація, яка ґрунтується на підкріпленнях. Наступним варіантом є теорія „валентності – очікування – інструментальності”. Вона побудована на двох фундаментальних умовах людської поведінки, які почали вивчатись після досліджень К. Левіна та Е.Толмена. Перша доводить, що для того, щоб бути мотивованим до певного виду діяльності, особистість повинна впевнитись у взаємозв'язку між поведінкою, вчинками та їх ймовірними наслідками. Друга умова: наслідки поведінки повинні бути емоційно значимими для особистості, мати для неї цінність [16, с. 119].

Термін „внутрішня мотивація” вперше з'явився у 1950 році. В кінці 50-х років з'явилися два дослідження: книга Р.Вудвортса і стаття Р.Уайта. В.Чірков зазначає, що Р.Вудвортс описав принцип первинності поведінки, який полягає у тому, що людина народжується з активною тенденцією засвоїти світ за допомогою поведінки як постійного потоку активності задля ефективної взаємодії з навколишнім світом. Р.Уайт відтак запропонував концептуальну модель, яка ґрунтується на понятті „компетентність” і охоплює такі види поведінки, як обмацування, огляд, маніпулювання, конструювання, гру, творчість. Він вважав, що всі ці види поведінки, на які організм не отримує підкріплення, переслідують одну мету – розвиток компетентності, ефективності та творчості людини [16, с.120].

Отже, коли мовиться про саморозвиток в процесі професійної підготовки, то слід зауважити, що зародження такої потреби залежить від професійного педагогічного спілкування викладача, вміння застосування психолого-педагогічного інструментарію та ефективного зворотного зв'язку. Відштовхуючись від ідей зарубіжних психологів, можна зробити висновок, що особистість має вроджену потребу у самодетермінації, самовдосконаленні, саморозвитку [15], набуванні компетентності, культури, яка є однією із головних психологічних потреб Я людини. В такому стані особистість відчуває, що саме вона є істинною причиною здійснюваної цілеспрямованої поведінки та сприймає себе ефективним агентом при взаємодії з оточуючими.

Досліджуючи потребу в самовдосконаленні сучасного студента, ми проаналізували мотиваційну складову їхніх прагнень у сфері комунікативної культури. Анкетне дослідження, проведене серед студентів Тернопільського національного економічного університету (ТНЕУ, м. Тернопіль) щодо виявлення рівня комунікативної культури та духовності сучасної молоді містило запитання про те, чи необхідно набувати високого рівня комунікативної культури для ефективної фахової діяльності.

Із 100 опитаних студентів відповіло 95, з них 93 респондентів (97,9%) вважають, що „необхідно”; 1 – подав відповідь „не знаю” (1%) та 1 (1%) – „не завжди”. Розширена інтерпретація результатів свідчить, що більшість – 54 опитаних (56,9%) впевнені, що це вміння входить до професійних, 12 студентів (12,6%) відповіли, що це необхідно для кар'єри та самореалізації, 8 чоловік (8,4%) вважають це необхідним для ефективного спілкування, 7 опитаних (7,3%) просто дали відповідь „так”.

Досліджено, що потреба у розвитку комунікативної культури у студентів є, але вона не завжди переходить у стан саморозвитку, оскільки змістове наповнення навчально-виховної діяльності вузу часом не зацікавлює вихованців, не викликає захоплення, бажання наслідувати, рефлексію у оволодінні знаннями, вміннями та навиками зазначеної сфери. Причиною такого явища є те, що зовнішня мотивація з боку вчителів у школі або викладачів у вузі може гальмувати гармонійні прояви внутрішньої. Неправильно вибраний стиль педагогічного спілкування, методи та способи впливу на особистість можуть породити фрустрацію потреби учнів або

студентів в саморозвитку. Саме тому інноваціями в сучасній навчально-виховній діяльності школи та вузів повинні бути теоретично розроблені та практично впроваджені в спецкурси та програми, які основною метою матимуть формування й розвиток знань, умінь, навиків і цінностей на засадах діалогічної взаємодії, толерантної співпраці, емпатії, інтелектуального піднесення, створення ситуації успіху, особистісно орієнтованого педагогічного спілкування.

Досліджено, що найбільшими труднощами у спілкуванні серед сучасних студентів є: „малий словниковий запас” (11% опитаних), „коли мене не розуміє співрозмовник” (8,8%), „коли нецікавий співбесідник” (8,8%), „важко знайти спільну тему для розмови” (6,6%), „у дотримання норм мовлення” (6,6 %). Розширена інтерпретація якісної обробки результатів свідчить, що всі опитувані визнають і усвідомлюють дефіцит теоретичних знань та практичних навиків та вмій комунікативної компетентності у міжособистісній взаємодії з іншими людьми, відсутність норм, правил та принципів процесу спілкування на особистісному та діловому рівні, мають слабо розвинутий власний комунікативний потенціал.

Задля аналізу зазначеної проблеми дослідимо, які найсуттєвіші помилки, на думку респондентів, допускають молоді люди в процесі спілкування.

Із 100 (100%) опитаних студентів ТНЕУ (м.Тернопіль) 84 (84%) подало 197 варіантів відповідей. Типовими помилками більшість респондентів, а саме 38 (19,2%) назвали вживання вульгаризмів, 23 (11,7%) – використання жаргонів, 20 (10,1%) – русизми, 19 (9,6%) – відсутність вміння слухати, 16 (8,1%) – вживання сленгу, 16 (8,1%) – незнання правил етикету в спілкуванні, 14 (7,1%) – використання слів-паразитів та інші.

Рівень комунікативної культури сучасних студентів не є високим, про що свідчать результати опису типових слів молодіжного середовища (таблиця 1).

Таблиця 1

Типові слова молодіжного середовища

Варіанти відповіді	Кількість вибраних варіантів	%	Відп о-віло	Не відпо-віло
Сленг	71	66,4		
Русизми	9	8,4		
Жаргони	9	8,4		
Слова-паразити	11	10,3		
Вульгаризми	7	6,5		
Діалекти	0	0		
Всього	107	100	81	19

Отже, вживання ненормативної лексики, вульгаризмів, жаргонів, слів-паразитів, сленгу, русизмів є поширеним явищем у комунікативній

сфері сучасного молодіжного середовища. Постає проблема порушення літературних, етичних, естетичних та навіть духовних норм, рівнів та позицій спілкування, міжособистісних стосунків і ставлень до світу, до інших та до себе. Відсутність інформації про взірці таких норм та правил може призвести до дизгармонійних змін у правилах статусних ролей в діловому середовищі, проблем сприйняття та розуміння у робочій групі, сумісності з іншими, зниження рівня ефективності групової динаміки.

Взірцем для наслідування комунікативної культури передусім повинен стати сам викладач, його педагогічна комунікація, котра покликана наповнювати нормоціннісним змістом навчальні дисципліни та спецкурси і стимулювати внутрішню мотивацію студентів до саморозвитку.

Науковець Г.О.Балл наголошує, що „співвідношення різних планів активності педагога сьогодні не може залишитись незмінним, оскільки він докладає зусиль до розвитку самостійності учня, до того, щоб той оволодів здатностями самонавчання та самовиховання.... Відтак потреба в педагогічному керівництві діяльністю учня поступово зменшується, а педагогічна взаємодія переростає у спілкування об'єднаних спільними інтересами і цінностями партнерів – більш чи менш досвідчених” [8,с.19].

Одним із зовнішніх впливів, які покликані розвивати внутрішню потребу в саморозвитку вихованця вузу, є процес педагогічного стимулювання, який проявляється, на думку О.В.Киричука, через соціокультурні індикатори діалогічної взаємодії, які поділяються за наступними напрямками активності: а) „від педагога до іншого” [8, с.45]; б) „від іншого до педагога” Це потреба в самореалізації через „особистісний внесок в іншого” та в підтримці, що суб'єктивно відображається як мета отримати допомогу від реалізації своїх прагнень; бажання відчувати в процесі такої реалізації позитивний вплив уособлених педагогом традицій, звичаїв, цінностей, стимулювати предметно-перетворювальну, соціально-комунікативну навчально-пізнавальну, соціально-комунікативну та культурно-духовну активність через форми організації відповідної діяльності; прагнути бути корисним іншим; творити добро. На думку О.В.Киричука, „дійова форма внутрішнього діалогу особистості спонукається потребою в самотворенні. Суб'єктивно вона виявляється як бажання вплинути на себе, самоствердитись через

переборення самого себе, своїх вад, через перемогу над собою; як прагнення до самозміни, саморозвитку, самовираження; як настанова на самовдосконалення, життєтворчість” [8,с.45-46].

На якому рівні проявляється це прагнення у студентів економічного вузу, проаналізуємо із інтерпретації відповідей анкети на запитання про те, чи потрібно їм, майбутнім професіоналам, набувати комунікативної культури ділового рівня спілкування. Із 100 опитаних (100%) відповіло 95 (95%). З них таку потребу виявило 90 респондентів (94,7%), не мають такої потреби 2 опитаних (2,1%), а 3 осіб (3,1%) подали власний варіант відповіді. Проведення розширеної інтерпретації дало змогу дослідити мотивацію майбутніх економістів до самовдосконалення, котра відображена у наступних відповідях більшості: „, щоб бути висококваліфікованим спеціалістом, досвідченою людиною, досягти професійного зросту, вдосконалити себе” – 54 респонденти (56,8%), „щоб навчитись ефективно спілкуватись та розуміти інших” – 19 осіб (20%), „щоб комфортно і впевнено почувати себе з високоосвіченими людьми, при виступі” – 6 опитаних (6,3%) та інші.

Результати досліджень підтверджують те, що кожен педагог вузу покликаний стимулювати, підтримувати та допомагати молодій людині із студентського середовища у розумінні потреби у самопізнанні та окресленні програми самовдосконалення.

В психології є поняття, як зазначає М.Г.Гінзбург, введене Л.Франком та використане К.Левіним – життєвого простору особистості [7]. Сьогодні існують різні теоретичні підходи науковців, які поєднують категорію часу з психікою людини та суб’єктивним ставленням до часу, який актуалізований пережиттям. Вони розглядають саморозвиток людини як сукупність індивідуальних цінностей, сенсів та простору реальної дійсності, котрі охоплюють минуле, теперішнє і майбутнє [9;14]. З точки зору психології, минуле існує як досвід, майбутнє – як проект, а теперішнє – як дійсність [7]. Всі ці категорії несуть різні функції і знаходяться між собою в різній взаємодії. Психологічне минуле – це застосування попереднього досвіду, психологічне теперішнє – це саморозвиток, а

психологічне майбутнє виявляється у забезпеченні сенсової і часової перспективи. Минуле задає характер саморозвитку стосовно теперішнього, спричинює його успішність чи неуспішність [7,с.47]. На думку вчених, „особистісний розвиток може розумітись як реалізація індивідом своєї потенційної універсальності, нескінченості, як становлення Людини в Індивіди” [1, с.143].

Відомо, що в юнацькому віці неабиякого значення молодь надає вибору майбутньої професії, а отже проектуванню в майбутньому певної соціальної позиції, планування, досягнення ланцюга цілей. Завдання педагога у процесі професійної підготовки полягає у тому, щоб допомогти студенту в усвідомленні власних потреб, інтересів, цінностей; у створенні позитивних образів, перспектив майбутнього; в забезпеченні бачень можливостей простору самореалізації, її активного та творчого розкриття; в плануванні та проектуванні програми особистісного соціально-культурного становлення.

Саморозвиток прагнень і цілей особистості в процесі професійної підготовки уможливується за умов переходу системи освіти на якісно нові умови фахової підготовки за типом суб’єкт-суб’єктної взаємодії, де: домінує ставлення до суб’єктів навчально-виховного процесу як до особистостей; надаються умови для їх культурного, духовного зростання і прояву; прогноуються шляхи та організаційні форми особистісно спрямованих навчально-виховних технологій через відповідні концепції та програми; відбувається процес формування нової психологічної культури та якісна перебудова системи освіти і суспільстві; педагогами і психологами проводиться розробка психолого-педагогічних експериментальних систем розвитку і реалізації пізнавального, інтелектуального, духовного, творчого потенціалу особистості в студентській аудиторії і педагогів; проектуються і впроваджуються особистісно орієнтовані технології ведення навчально-виховного процесу у ВНЗ.